

# Partnergeweld en opvoeding

Aandachtspunten voor gemeentelijk beleid

## Essay

Marjolijn Distelbrink

Trees Pels

Anita Nanhoe



# Partnergeweld en opvoeding

*Aandachtspunten voor gemeentelijk beleid*

Marjolijn Distelbrink  
Trees Pels  
Anita Nanhoe

Januari 2013



# Inhoud

Inleiding	5	
1	Invloed van geweld op zorg en opvoeding	9
2	Behoeften aan steun	14
3	Het huidige steunaanbod	24
4	Aandachtspunten voor ondersteuning	29
5	Conditie voor ondersteuning	35
Literatuur	40	
Bijlage Gebruikte onderzoeken	44	

*Andere publicaties over geweld in gezinnen in de ITM-reeks:*

Mak, J., Steketee, M., & Van der Schuur, W. (2013). *Moeders en hun kinderen over partnergeweld.*

Lünnemann, K.D., & Pels, T. (2013). *Gezinsgeweld van generatie op generatie en de invloed van geweld op opvoeding* (literatuurstudie).

Lünnemann, K.D., Ketner, S., & Mein, A. (2013). *Huiselijk Geweld: aanpakken met beleid. Hoe gemeenten hun aanpak van huiselijk geweld vormgeven en wat we ervan kunnen leren.*

Lünnemann, K.D., Tan, S. & Verwijs, R. (2013). *De complexiteit van geweld in intieme relaties: situationeel geweld en controlerend geweld nader belicht.*

## *Inleiding*

Veel kinderen en volwassenen krijgen op enig moment in hun leven te maken met geweld terwijl ze geheel of gedeeltelijk afhankelijk zijn van de persoon die mishandelt. Een belangrijke vorm daarvan is partnergeweld: geweld tussen partners. Als partners samen kinderen hebben, zijn kinderen daarvan vaak getuige. Onderzoek en beleid besteden steeds meer aandacht aan de gevolgen van dit type geweld voor kinderen en voor hulp en ondersteuning daarbij.

In dit essay concentreren we ons op een bijzondere vorm van hulp en ondersteuning: ondersteuning van opvoeders en hun kinderen in of na een gewelddadige relatie. Ouders die als slachtoffer of pleger betrokken zijn bij partnergeweld hebben vaak de zorg voor kinderen. Dit gaat plegers niet zelden slecht af. Slachtoffers moeten zien om te gaan met de gevolgen van het geweld én hun eigen veiligheid garanderen. Ook hun kinderen - als getuige van het geweld - lijden vaak, en zijn soms zelf slachtoffer. De kinderen hebben daarom extra ondersteuning nodig van ouders of anderen in hun omgeving. Dit alles speelt zich af terwijl de opvoeding tijdens en ook na het geweld juist onder druk staat door het geweld of door de spanningen die het met zich meebrengt. Hoe kunnen ouders, vooral moeders, verhinderen dat kinderen blijvende gevolgen ondervinden van geweld? Hoe kunnen zij de voortzetting van ouderschap en slachtofferschap van generatie op generatie doorbreken, ofwel intergenerationele overdracht van het geweld voorkomen?

## *De rol van de gemeente*

Vanuit hun regierol hebben gemeenten de plicht een basispakket aan hulp en steun te bieden voor slachtoffers van huiselijk geweld. Landelijk zijn er steeds meer justitiële kaders om bij partnergeweld in te grijpen. De regionale en lokale samenwerking rond huiselijk geweld neemt toe (bijvoorbeeld in Veiligheidshuizen en Steunpunten Huiselijk Geweld). Sinds de nota 'Privé geweld - Publieke zaak' uit 2002 zijn de gevolgen van huiselijk geweld tussen partners voor *kinderen* expliciet onderwerp van beleid. Het getuige zijn van geweld tussen ouders en verzorgers wordt beschouwd als vorm van kindermishandeling. De uitvoering van de steun aan ouders en kinderen bij partnergeweld is belegd bij diverse lokale en regionale hulpverleningsinstellingen, waaronder de vrouwenopvang, het Algemeen Maatschappelijk Werk en de ggz (Plemper, 2004; Rensen et al., 2008). Bij de aanpak van partnergeweld zien we een toenemend streven tot een systeemgerichte aanpak. De hulp aan slachtoffers, daders en betrokkenen (waaronder kinderen) wordt geïntegreerd. In de praktijk gebeurt dit overigens nog niet op grote schaal (zie verder Lünemann, Ketner & Mein, 2013).

Gemeenten staan ook vanuit prestatievelid 2 van de Wmo voor de opgave om ouders als opvoeders te versterken en ondersteunen. Ze dienen te zorgen voor lokale structuren waarin problemen in gezinnen tijdig worden gesignaleerd, voorlichting en lichte opvoedsteun plaatsvindt en waar nodig wordt doorverwezen naar geïndiceerde zorg. CJG's (Centra voor Jeugd en Gezin), die in veel gemeenten nog in ontwikkeling zijn, bundelen de preventieve zorg en steun bij de opvoeding. Zij hebben eveneens een belangrijke functie als signaleerder van ontwikkelingsrisico's. In de CJG's werken diverse lokale partijen samen, waaronder in elk geval de jeugdgezondheidszorg en scholen (zorg- en advies- of

ZAT-teams), en vaak ook welzijnsinstellingen, (school)maatschappelijk werk en psychologen. Bij het regionale Algemeen Meldpunt Kindermishandeling - nu nog verbonden aan Bureau Jeugdzorg - kunnen zorgen worden gemeld over de situatie van kinderen die opgroeien in een situatie met onder andere huiselijk geweld tussen verzorgers. Per 2015 valt de hele jeugdzorg en jeugdbescherming onder de verantwoordelijkheid van gemeenten.

### *Dit essay*

Het is zeker niet vanzelfsprekend dat de gemeentelijke steun bij de opvoeding en ontwikkeling van kinderen (vanuit prestatieveld 2 van de Wmo) is gekoppeld aan de steun voor slachtoffers van relatiegeweld. De steunbehoeften van ouders en kinderen in de geweldscontext zijn evenmin vanzelf bekend. Het doel van dit essay is tweeledig. Ten eerste willen we schetsen welke problematiek partnergeweld met zich meebrengt in de opvoeding. Ten tweede geven we gemeenten aanknopingspunten in handen. Niet alleen voor het beter en vroegtijdig signaleren van problemen die ouders en kinderen tegenkomen, maar ook voor het vormgeven van de ondersteuning daarbij.

De aanknopingspunten formuleren we op grond van kennis uit wetenschappelijk onderzoek. We baseren ons in het bijzonder op onderzoeken die het Verwey-Jonker Instituut uitvoerde. Een daarvan is een studie onder honderd moeders van diverse herkomst en een bijna even groot aantal jeugdigen, die partnergeweld tussen hun ouders meemaakten (Pels, Lünemann & Steketee, 2011). Het andere betreft een verkennend onderzoek onder vaders die hun partner mishandelden



(Lünnemann, Hermens & Roeleveld, 2011).<sup>1</sup> Bijlage 1 biedt hierover meer informatie. Parallel aan deze onderzoeken is een studie uitgevoerd naar het aanbod van opvoedsteun en de steun aan kinderen bij partnergeweld (zie verder hoofdstuk 3). Daarnaast gaan we in op bevindingen uit overige literatuur.

## *Leeswijzer*

Hierna volgt allereerst een beschrijving van wat er uit onderzoek bekend is over de gevolgen van relatiegeweld tussen ouders of verzorgers voor de opvoeding en ontwikkeling van kinderen. Daarna komt aan de orde welke steunbehoeften en vragen moeders, vaders en kinderen in deze situatie hebben. Vervolgens kijken we naar het beschikbare aanbod aan opvoedsteun, binnen de context van geweld tussen partners. In de conclusie brengen we aanbod en vraag met elkaar in verband en komen we tot de aanknopingspunten voor gemeentelijk beleid.

---

1 De onderzoeken hanteren verschillende benamingen voor etnische groepen, bijvoorbeeld Turkse, Marokkaanse, Afro-Surinaamse en Antilliaanse moeders. In dit essay gebruiken we dergelijke termen afwisselend met meer gebruikelijke termen. Bijvoorbeeld 'Marokkaanse Nederlanders' voor personen die als kind of volwassene zijn gemigreerd of hier zijn geboren uit eerste generatie ouders uit Marokko. Als verzamelterm gebruiken we 'migranten', hoewel het strikt genomen niet alleen om migranten gaat, maar dus ook om de tweede generatie.

## *1 Invloed van geweld op zorg en opvoeding*

Geweld tussen ouders heeft zijn weerslag op de sfeer in huis en de zorg en opvoeding van kinderen. Tijdens de periode van geweld, maar vaak ook nadien, dragen de geweldservaringen en ontredde ervaring als gevolg daarvan eraan bij dat het meer psychische inspanningen kost om een goede ouder te zijn. Deze paragraaf bevat een beschrijving van de gevolgen van partnergeweld voor de zorg en opvoeding van kinderen<sup>2</sup>. We bezien zowel de kant van de moeders en kinderen als die van de vaders - in onze onderzoeken de plegers van het geweld. Ook bespreken we de vraag in hoeverre moeders en vaders zich bewust zijn van het risico dat het geweld zich in de volgende generatie herhaalt, en hoe dit zich vertaalt in hun opvoedgedrag.

### *Zorg en opvoeding in de geweldsperiode*

Een meerderheid van de moeders vindt dat de zorg en opvoeding onder het geweld en de spanningen in de partnerrelatie hebben geleden. Het gevolg was een gebrek aan aandacht en liefde, verwaarlozing, afreageren op de kinderen door schreeuwen of slaan of juist te grote toegeeflijkheid. Ook vond in een klein aantal gezinnen rolomkering tussen kind en

---

2 Zie voor een nadere beschrijving van de invloed van geweld op moeders en hun kinderen Mak, Steketee & Van der Schuur (2013). Voor een literatuurstudie over dit onderwerp zie Lünemann & Pels (2013).

ouder plaats. Kinderen namen een (te) grote verantwoordelijkheid op zich, als beschermer of praatpaal of als moeders vervanger in huis. Dergelijke opvoedingsproblemen kunnen stuk voor stuk bijdragen aan ontwikkelingsproblemen bij kinderen. Zelfs de moeders die de opvoeding tijdens de geweldsperiode naar eigen zeggen goed is afgegaan, rapporteren niettemin een negatieve invloed op de sfeer in huis.

Bovenop het falen als opvoeder komt vaak nog het tekortschieten als beschermer van het kind, met de schuldgevoelens die daarmee gepaard gaan. Een minderheid van de moeders is er naar eigen zeggen niet in geslaagd om de kinderen tegen het geweld te beschermen. De andere moeders wendden daartoe bepaalde strategieën aan, zoals ruzie vermijden, de man pleasen, de kinderen wegsturen of het geweld verdoezelen, maar hebben zich toch ook vaak machteloos gevoeld. Uit het verkennend onderzoek onder vaders blijkt dat deze zich minder bekommeren om het beschermen van kinderen tegen het meemaken van geweld.

Moeders en jongeren vellen vaak een negatief oordeel over de betrokkenheid van de vader bij de kinderen. Moeders verwijten de vader gebrek aan aandacht of liefde, gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef of juist te grote toegeeflijkheid, uit onmacht of om de kinderen 'om te kopen' in de machtsstrijd met de moeder. Een nog groter probleem vormt hun machtsvertoon, gewelddadige of kleinerende optreden, ook jegens de kinderen. Naast een gebrek aan ondersteuning van de moeder bij de opvoeding kan sprake zijn van ondermijning van haar autoriteit en zelfvertrouwen als opvoeder door kleinerende opmerkingen over haar moederrol.

## *Zorg en opvoeding na beëindiging van het geweld*

Ook na het beëindigen van het geweld ervaart nog een meerderheid van de moeders problemen als opvoeder. Ze gaan gebukt onder een dubbele belasting: zij kampen zelf met de gevolgen van het ervaren geweld, terwijl tegelijkertijd ook de kinderen het geweld een plek moeten geven en dikwijls extra aandacht vragen (zie ook Dijkstra, 2007).

Onder de opvoedingsproblemen die de moeders hebben genoemd domineren problemen met de vader of problemen door diens afwezigheid. Het opvoeden zonder vader valt een aantal moeders zwaar. Maar veel moeders klagen over het getouwtrek over de omgang met de kinderen (zie Edleson & Williams, 2007). Hierbij gaat het deels om de onberekenbaarheid of ontrouw van vaders in hun contact met de kinderen. Daarnaast voelen moeders zich nogal eens klemgezet tussen het recht van vaders op omgang met hun kinderen en hun verantwoordelijkheid voor de bescherming van de kinderen.

## *Impact op jongeren*

Het geweld tussen ouders roept ook bij de jongeren (blijkens onze eerdere onderzoeken) heftige emoties op. Ze ervaren het als verwarrend en pijnlijk als ouders zowel een bron van veiligheid zijn als van angst, verdriet, boosheid en machteloosheid. Ongeveer een kwart spreekt van loyaliteitsconflicten. Het gevoel te moeten kiezen tussen de ouders kan leiden tot schuldgevoelens. Veel jongeren geven aan dat ze zich thuis niet meer op hun gemak voelen. Ze nemen dan ook geen vrienden of vriendinnen mee naar huis.

Ruim de helft van de jongeren heeft een slechte relatie met hun vader. Veel jongeren zien hem als onbetrouwbaar en hebben geen respect meer voor hem. Ook na de scheiding

ervaart een deel van de jongeren nog steeds onveiligheid; zij zijn bang dat hun vader weer geweld tegen het gezin zal gebruiken, of dat hij hen weet te vinden op hun geheime locatie. Bij bijna de helft van de jongeren is het contact met de uitwonende vader (grotendeels) verbroken. Jongens verbreken vaker het contact dan meisjes.

Het (geringe) onderzoek dat beschikbaar is onder geweld-dadige vaders lijkt er op te duiden dat zij veel minder dan moeders inzicht hebben in de risico's voor kinderen die getuige zijn van geweld tussen hun ouders (Bent-Goodley & Williams in: Edleson & Williams, 2007). Dat wordt bevestigd in ons verkennende onderzoek onder vaders. Wat kinderen kan helpen geweldservaringen te verwerken is met hen erover praten en hen te betrekken bij het vinden van oplossingen voor het probleem (Mullender et al., 2002). Naast de vaders blijken ook moeders er dikwijls niet met de kinderen over te praten. Daar komt pas meer ruimte voor als het geweld eenmaal is beëindigd.

De meeste jongeren menen dat de relatie met hun moeder op dit moment goed is en zeker is verbeterd sinds de tijd dat het relationele geweld nog speelde. Een deel van de jongeren ervaart wel spanningen in de relatie. Daarin speelt een rol dat de moeders zelf fysiek gewelddadig zijn tegenover de kinderen. Maar ook als de moeder niet opgekomen is voor de jongere terwijl deze door vader werd mishandeld, of als zij een onveilige situatie te lang liet voortduren, rekent de jongere dit de moeder zwaar aan.

## *Tegengaan van intergenerationele overdracht?*

Een meerderheid van de moeders die wij spraken is bezorgd dat het geweld zich in de volgende generatie zal herhalen en enkelen zien al de eerste tekenen daarvan. Moeders vrezen dat hun dochters later eveneens slachtoffer worden, of hun zoons dader (zie ook Levendosky et al., 2000). Moeders praten met en preken tegen hun dochters en zoons over het belang van mensenkennis en over gedragingen en houdingen die maken dat relaties gelijkwaardig en harmonieus zijn. Ze hopen dat hun dochters later beter voor zichzelf op kunnen komen, terwijl zij zoons respect en gelijkwaardigheid in relaties willen bijbrengen.

Er bestaat evenwel een duidelijke spanning tussen deze emancipatoire doelen en de praktijk. Veel moeders kennen jongens meer weerbaarheid toe en achten meisjes kwetsbaarder, wat gepaard gaat met een verschil in bewegingsvrijheid en restricties in de opvoeding. Bovendien moeten we de impliciete boodschappen die uitgaan van de scheve rolverdeling in het gezin niet onderschatten. Verder vertoont de vader negatief voorbeeldgedrag met zijn dominantie en gewelddadigheid. Volgens sommige, vooral niet-westerse, moeders is hier sprake van intentionele opvoeding, van overdracht van machismo van vader op zoon. In veel gevallen verloopt deze overdracht wellicht minder bewust. Ook het gebrek aan assertiviteit en autonomie bij moeders gaat vaak niet ongemerkt aan de kinderen voorbij, zo blijkt uit onze gegevens. Omdat voorbeeldgedrag van ouders net zo van invloed kan zijn als wat zij als opvoeders zeggen of doen (Parke, 1996), zijn dit relevante constatering.

## 2 *Behoeften aan steun*

Hiervoor is geschetst welke problemen het meemaken van partnergeweld met zich brengt voor het gezinsleven en in het bijzonder de opvoeding. In deze paragraaf geven we een beeld van de steunbehoeften en ervaringen met steun van moeders, vaders en kinderen, die gerelateerd zijn aan (gevolgen van) partnergeweld en opvoeding. De belangrijkste bron vormen opnieuw de recente onderzoeken van het Verwey-Jonker instituut. In het onderzoek onder moeders en jeugdigen van Pels, Lünemann & Steketee (2011) is nagegaan welke steun zij ontvingen uit informele en formele kring, zowel bij de opvoeding als in bredere zin, en welke steunbehoeften zij daarnaast nog hadden of hebben. Ook is onderzocht waar hulp ontbrak of partijen of omstandigheden in of rond het gezin moeders en jeugdigen tegenwerkten. In de volgende subparagrafen gaan we op de bevindingen in, te beginnen met de moeders.

We bespreken steun uit familiekring, van buren en anderen in de omgeving van moeders. Dan gaan we in op de steunbronnen die moeders bij zichzelf weten te mobiliseren: eigen kracht. Vervolgens op steun van formele instellingen en op belemmeringen bij het vinden van steun. In aansluiting daarop bespreken we ook kort enkele bevindingen over vaders, ontleend aan het onderzoek van Lunnemann, Hermens en Roeleveld (2011). Vervolgens komen de jongeren aan het woord over ervaren steun en behoeften aan steun.

## *Ondersteuning van moeders door familie en schoonfamilie*

Binnen de informele kring vormt de familie doorgaans een aanzienlijke bron van steun. Veel moeders kunnen echter tijdens de geweldsperiode minder op familie terugvallen. Daarbij speelt mee dat zij soms zelf niet durven vertellen over het geweld, uit schaamte of omdat zij hun ouders bijvoorbeeld geen verdriet willen doen (zie ook Yerden, 2008). Daarnaast meldt een aantal niet-westerse moeders dat zij de familie niet als steun hebben ervaren, door de druk die deze uitoefende om bij hun man te blijven en het huwelijk te laten slagen. Die druk kan ertoe leiden dat moeders de geweldssituatie langer accepteerden omdat ze geen uitweg zagen. Ook partners houden contacten met familie of andere leden van het informele netwerk af, waardoor de vrouwen in een groot isolement terecht kunnen komen. Vooral in de periode van geweld speelt dit. De steun van de familie valt weg, terwijl deze normaal gesproken de eerste en voornaamste steunbron vormt, zeker voor moeders van niet-westerse afkomst (zie bijvoorbeeld Pels & Distelbrink, 2000).

De schoonfamilie is naast de familie genoemd als bron van steun, maar ook als belemmering. Dit gold vooral in de gevallen waarin moeders door de schoonfamilie 'werden geleefd' doordat zij inwoonden en veel taken hadden, of doordat schoonouders de relatie ondermijnden of zelfs samenspannen met de partner in het geweld. Dit soort situaties met (schoon)familie is naar verhouding veel genoemd door Turkse en ook Marokkaanse en Hindostaanse moeders in ons onderzoek. Ook eerder onderzoek beschrijft de meer ambivalente rol van de schoonfamilie, die vrouwen kan steunen maar ook partij kan trekken voor de man, en diens



dominantie en de onderschikking van de vrouw kan schragen (bijvoorbeeld Pels & De Gruijter, 2006).

Na het beëindigen van de relatie hebben moeders vaak wel veel steun aan familieleden en deels ook aan de schoonfamilie. Het kan daarbij om praktische steun gaan (bij het vinden van een huis, opvangen van de kinderen of tijdelijke inwoning), maar ook om emotionele steun bij het omgaan met de nieuwe situatie of bij de opvoeding. Van hun ex-partners zelf hebben moeders doorgaans weinig steun.

### *Andere informele steunbronnen*

Recente campagnes over huiselijk geweld spreken burens steeds meer aan als partij voor het signaleren van geweld in gezinnen. In ons onderzoek zijn burens soms belangrijke steunpilaren, maar lieten zij het in andere gevallen afweten: ze hoorden de ruzies maar deden niets. Verder kunnen nieuwe partners een waardevolle bron van steun zijn, evenals vriendinnen. Het laatste gaat wat minder op voor autochtone moeders, maar angst voor roddel in de gemeenschap kan ook Marokkaanse en Hindostaanse moeders soms weerhouden van al te intiem contact. Vooral Turkse moeders waarderen vriendinnen uit de eigen kring meer dan (autochtone) hulpverleners.

Enkele geïnterviewden hebben contacten overgehouden aan hun tijd in de vrouwenopvang, bijvoorbeeld doordat zij actief waren (of zijn) in cliëntenraden of zelf intussen als vrijwilliger steun verlenen aan vrouwen in een vergelijkbare situatie. Sommige vrouwen organiseren zelf contacten met lotgenotengroepen of een vrouwennetwerk waar lotgenoten deel van uitmaken (meestal langs etnische lijnen). Autochtone vrouwen zijn de enigen die af en toe contact met lotgenoten via internet noemen. Verschillende moeders hebben steun

(gehad) aan een coach of hulpverlener uit de eigen religieuze of etnische gemeenschap, al dan niet werkend vanuit migran-  
tenzelforganisaties. Deze organisaties kunnen een belangrijk  
onderdeel vormen van het netwerk rondom gezinnen (zie  
onder meer Pels & Distelbrink, 2000).

### *'Eigen kracht'*

Van groot belang is ook de toename van de 'eigen kracht' die de moeders ervaren naarmate zij zich aan de geweldsrelatie weten te ontworstelen. Veel vrouwen ontbrak het voorheen aan de eigenschappen om zich autonoom op te stellen. Vrouwen hebben een gebrek ervaren aan zelfvertrouwen, wilskracht en assertiviteit, eigenschappen die nodig zijn om los te komen van de dominantie van de man en zich weerbaar-  
der op te stellen in de relatie. De vrouwen waren sterk geneigd zich te conformeren, rekening te houden met de ander, conflicten te vermijden en zich te schikken in hun lot. Wellicht dat de voorafgaande socialisatie van afhankelijkheid als vrouw, naast de bevestiging daarvan in de relatie (en vaak door de familie en schoonfamilie), daartoe heeft bijgedragen. Dit kan zeker opgaan voor een deel van de vrouwen van niet-westerse herkomst (zie Bouw et al., 2003; Pels & De Gruijter, 2006), voor wie emanciperen vaak nog meer pionieren is.

De moeders ontdekken in de loop der tijd 'eigen kracht' als waardevolle steunbron. Soms zijn ze daartoe gecoacht door iemand uit hun (in)formele netwerk. Zij zijn gesterkt doordat ze nu onafhankelijker zijn en zich krachtiger kunnen weren tegen mannen. Van belang is ook dat zij aan maatschappelijke participatie veel steun ontleen: vrijwilligerswerk, een baan, het volgen van een opleiding, of door zich anderszins te ontwikkelen. Zoals bleek uit de gegevens over opvoeding zijn

veel moeders erop gebrand hun dochters tot meer autonomie op te voeden; zij vermelden hierbij vaak opleiding en werk om dit te bereiken.

### *Professionele hulp in de eerste en tweede lijn*

De meeste moeders zijn met verschillende formele instellingen in contact geweest voor, rond of na de beëindiging van de geweldssituatie. Hun ervaringen zijn wisselend. Het positiefst oordelen zij over contacten met de huisarts of de school en het schoolmaatschappelijk werk. Ook voor een bredere populatie, en zeker voor migranten, is het belang groot van dergelijke laagdrempelige instanties binnen het formele netwerk (zie onder meer Pels & Distelbrink, 2000). Het gaat dan om het steunen van moeders of kinderen door gesprekken of doorverwijzingen: naar specifieke steunprogramma's voor kinderen bij ouderlijk geweld, of naar opvoedingsondersteuning voor moeders. Velen waarderen laagdrempelige steun bij de opvoeding, en hulpverlening door de ggz en de vrouwenopvang. Het betreft vaak moeders die een opvoedcursus volgden op vrijwillige basis, via bijvoorbeeld een school of buurthuis, die opvoedingssteun hebben gezocht via het consultatiebureau, of die thuis of in het blijf-van-mijn-lijfhuis met een hulpverlener gesprekken voerden over de opvoeding.

Ruim de helft van de moeders heeft voor zichzelf en/of hun kinderen meer of minder intensieve begeleiding ontvangen van therapeuten, psychologen, psychiaters, en soms persoonlijke coaches. In enkele gevallen ging het om weerbaarheids- of assertiviteitstrainingen. Meestal zochten moeders steun voor psychische klachten die met het geweld samenhangen, van henzelf of de kinderen. De ervaringen met de genoemde hulp zijn wisselend. Bij de ggz noemen migrantenvrouwen,

vooral van Turkse afkomst, het belang van de beschikbaarheid van een hulpverlener uit eigen kring.

### *Belemmeringen bij het vinden van steun*

Moeders kunnen in een paradoxale situatie terechtkomen als zij hulp voor zichzelf zoeken bij de politie, zo blijkt uit ons onderzoek. Zij willen hulp bij het stoppen van het geweld dat de vader heeft gepleegd en nemen daarmee ook een stap om de regie over de opvoeding meer in handen te krijgen. Maar zij kunnen juist bij deze stap worden tegengewerkt oor instellingen waar ze hulp zoeken. In plaats van dat zij ondersteuning krijgen en dat de man ter verantwoording wordt geroepen voor het gepleegde geweld, worden zij ter verantwoording geroepen voor het niet beschermen van de kinderen. Dit kan leiden tot ondertoezichtstelling en vergaande bemoeienis door de Raad voor de Kinderbescherming of Bureau Jeugdzorg. De verantwoordelijkheid van het geweld wordt dan niet bij de vader gelegd en er wordt voorbijgegaan aan de behoefte aan bescherming van de vrouw. Een fenomeen dat ook is geconstateerd in bijvoorbeeld de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk (Dijkstra, 2007; Radford & Hester, 2006). Doordat de politie in het kader van de zorgmelding bij partnergeweld een melding doet bij het AMK is deze paradox versterkt en is er voor de vrouwen een extra drempel ontstaan om naar de politie te stappen en aangifte te doen.

Daarnaast kunnen het recht op omgang en de recentelijk ingevoerde plicht tot het opstellen van een ouderschapsplan op gespannen voet staan met het belang van moeder en kind en hun recht op een veilige leefomgeving, zo komt uit het onderzoek naar voren. Na de scheiding kan er grote druk uitgeoefend worden op moeder en kinderen om mee te

werken aan omgang van de kinderen met de ex-partner, terwijl de veiligheid niet altijd is gewaarborgd.

Veel vrouwen in ons onderzoek laten weten dat zij achteraf eerder hulp hadden willen hebben bij het laten ophouden van het geweld. Deels waren ze er zelf - mede door het isolement, druk van de partner en de omgeving - nog niet klaar voor om hulp te aanvaarden. Maar ook gebrek aan kennis, wantrouwen of negatieve ervaringen met de hulpverlening hebben hen tegengehouden. Daarnaast ervaren sommige vrouwen een eenzijdig aansturen op echtscheiding door hulpverlenende instellingen. Dit kan een belemmering vormen om hulp te zoeken, vooral voor vrouwen in etnische groepen waar de druk hoog is om een huwelijk in stand te houden. Geïnterviewden verwachtten juist van instellingen dat zij vrouwen een luisterend oor bieden, en hen steunen op hun eigen voorwaarden en vanuit hun eigen behoeften.

Een deel van de vrouwen heeft ook op het moment van interviewen nog behoefte aan steun of versterking. Deels gaat het om praktische steun, zoals het vinden van een huis, kinderopvang zodat ze een opleiding kunnen volgen, financiële steun of begeleiding bij het vinden van een opleiding of werk. Deels gaat het specifiek om steun bij de opvoeding van kinderen of psychologische steun voor moeders of kinderen bij het omgaan met het ervaren geweld, zoals het communiceren met kinderen over de gevolgen ervan of begeleiding van zoons in de omgang met vrouwen. Er zijn evenwel nogal wat drempels. Onbekendheid met de kanalen kan er een zijn. Maar ook wantrouwen en eerdere negatieve ervaringen met professionals spelen mee. Tot slot kunnen kosten meespelen.

## *Steunbehoeften van vaders*

Uit het kleinschalige onderzoek onder vaders dat wij al eerder noemden, komt naar voren dat zij doorgaans weinig steun willen bij de opvoeding tijdens of na het partnergeweld. Wel voelen zij zich na een scheiding vaak door hulpverlenende instanties tegengewerkt in hun vaderrol. In hun beleving spannen instellingen samen met moeders. Tegelijkertijd laat hetzelfde onderzoek zien dat vaders zich weinig bewust zijn van de gevolgen van het geweld voor kinderen. Dit kan ook een reden zijn om geen hulp te zoeken of willen. Hulp bij hun agressieprobleem willen vaders overigens vaak evenmin. Veel mannelijke plegers van geweld zijn niet gemotiveerd voor hulp omdat ze het agressieprobleem niet zien of vinden dat de schuld voor de agressie en het geweld bij hun partner ligt. Niet-westerse mannen verwachten vaak geen heil van de Nederlandse hulpverlening en accepteren doorgaans alleen vanuit hun sociale context hulp (Metin, Krikke & Simsek, 2006; Yerden, 2010).

## *Ondersteuning van jongeren tijdens en na het geweld*

Een belangrijke buffer tegen blootstelling aan geweld is sociale ondersteuning en hulp, zowel voor mishandelde moeders als voor kinderen. Voor een kind is de vertrouwensrelatie met een betrouwbare volwassene een beschermende factor bij uitstek (Dijkstra, 2000; Draijer, 1988), bij voorkeur met een volwassene die geen geweld meemaakt of daarvan getuige is (Osofsky, 1999). Uit de interviews met de jongeren in ons onderzoek komt naar voren dat zij weinig mensen om zich heen hadden die hen konden ondersteunen tijdens de periode van geweld. In het gezin en de wijdere familie ontbreekt het vaak aan openheid over de geweldservaringen, en jongeren

zelf willen er ook liever niet met anderen over praten. Voornaamste redenen zijn schaamte en loyaliteit. Je hangt de vuile was niet zomaar buiten. Als de ouders uit elkaar zijn of gaan is het geweld vaak een legitimatie voor de moeder om een scheiding aan te vragen. Dan ligt de zaak open en wordt het geweld wat gemakkelijker bespreekbaar. Als de familie eenmaal op de hoogte is van de situatie ervaren de jongeren daar veel steun van.

De meeste jongeren noemen wel een vertrouwenspersoon aan wie zij hun verhaal kwijt konden. Meestal is het een vriend of vriendin, maar ook noemen ze broers of zussen, een tante of oma. Jongeren zijn echter ook bang dat hun vertrouwen wordt beschaamd en dat zij uiteindelijk op de situatie aangekeken worden. Uit onderzoek is bekend dat een dergelijke reactie vaker voorkomt bij kinderen die een traumatische gebeurtenis hebben meegemaakt. Zij kunnen hierdoor bang worden om negatief beoordeeld te worden, mede uit onzekerheid over eigen vaardigheden (Pynoos, Steinberg & Piacentini, 1999). Het geheimhouden van de situatie thuis leidt uiteindelijk volgens de jongeren zelf vooral tot eenzaamheid en isolement. De andere kant is dat zij het ook prettig vinden om even uit de situatie thuis weg te zijn, in een omgeving waar niemand op de hoogte is en zij zichzelf kunnen zijn zonder angst dat er weer ruzie uitbreekt. Daarom noemen ze school vaak als een belangrijke plek waar ze even zorgeloos en vrolijk kunnen zijn.

De meeste jongeren hebben hun moeder als steunend ervaren, zeker nadat het geweld gestopt is. Jongeren hebben meestal geen steun gevoeld van hun vader of hebben nadien zelden met hem over de situatie gesproken. In de meeste gevallen wonen de jongeren bij hun moeder en zien zij hun vader veel minder. Een klein deel van de jongeren heeft (na verloop van tijd) wel weer goed contact met hem. Het helpt

jongeren wanneer de vader zijn aandeel in de ellende erkent, en de volle verantwoordelijkheid daarvoor op zich neemt.

De ervaringen van de jongeren met de bestaande hulpverlening zijn niet onverdeeld positief. Ze staan ook niet te springen om hulp van professionals, Vooral in de politie is een aantal jongeren teleurgesteld. Dit omdat deze feitelijk niet zoveel kan doen, maar hoogstens zorgt voor een tijdelijke pauze in het geweld en een moment van rust. De meeste jongeren die met de hulpverlening in aanraking zijn gekomen, zijn daarheen gestuurd door hun moeder. Meestal was dit voor klachten die mogelijk voortvloeien uit het relationele geweld, zoals boosheid, agressie of concentratieproblemen.

Hoewel jongeren dus niet altijd gemakkelijk met anderen praten over wat ze hebben meegemaakt en niet altijd even positief zijn over steun, noemen zij toch het praten over de situatie als belangrijkste advies aan andere jongeren.



### 3 *Het huidige steunaanbod*

De afgelopen decennia is er een gevarieerd aanbod ontwikkeld, zowel voor vrouwen die slachtoffer zijn van geweld als voor mannelijke plegers van partnergeweld, voor kinderen, kinderen én ouders of het hele systeem, zo blijkt uit een recente inventarisatie (Flikweert, Lünemann & Pels, 2011<sup>3</sup>). Wel is dit aanbod versnipperd: er is geen landelijk en structureel gewaarborgd geheel. Een aantal interventies wordt op verschillende plaatsen aangeboden, maar de meeste interventies lijken meer lokaal ingezet te worden.

De interventies die er zijn, zijn doorgaans niet *evidence based* wegens gebrek aan (grootschalig) wetenschappelijk onderzoek (zie ook Rensen et al., 2008; Sullivan & Alexy, 2001). Bovendien is er meestal geen inzicht in de mate waarin interventies geschikt zijn voor de verschillende etnische groepen. Interventies kunnen in meerdere of mindere mate diversiteitgevoelig zijn. In deze paragraaf vatten we de inhoudelijke kenmerken van het aanbod samen, waarbij we ons vooral toespitsen op de vraag in hoeverre er aandacht is

---

3 In het kader van het onderzoek Opvoeden na partnergeweld is in de periode 2009-2010 een inventarisatie gemaakt van interventies specifiek gericht op een of meer bij partnergeweld in het gezin betrokkenen: slachtoffers, daders, kinderen en jongeren (Flikweert, Lünemann & Pels, 2011). Er zijn indertijd tegen de 80 interventies gevonden en kort beschreven op basis van de beschikbare documentatie.  
Zie [http://www.verwey-Jonker.nl/jeugd/thema\\_s/aanbod\\_van\\_ondersteuning\\_en\\_hulp\\_na\\_partnergeweld](http://www.verwey-Jonker.nl/jeugd/thema_s/aanbod_van_ondersteuning_en_hulp_na_partnergeweld)

voor ondersteuning van kinderen, en van moeders en vaders in hun rol van opvoeders.

## *Steunaanbod bij partnergeweld*

Het aanbod bestaat voor een klein deel uit preventieve interventies. Publiekscampagnes gericht op het herkennen en bespreekbaar maken van geweld zijn er een voorbeeld van. In dat kader vinden bijvoorbeeld bijeenkomsten plaats, vaak vanuit zelforganisaties op etnische basis, om het taboe op het bespreken van geweld thuis te doorbreken.

De meeste interventies zijn curatief: zij hebben tot doel het geweld te stoppen, en de situatie van de betrokkenen te verbeteren. Een aantal daarvan zijn gericht op (empowerment van) slachtoffers, meestal vrouwen, door gespreksgroepen en groepshulpverlening. Ook ondersteuning vanuit de bredere gemeenschap kan het doel zijn, bijvoorbeeld door inzet van vrijwilligers of vertrouwenspersonen. Naast professioneel aanbod gaat het om ondersteuningsaanbod vanuit zelforganisaties, bijvoorbeeld door ondersteuningsgroepen voor vrouwen met geweldservaringen.

Meer recent zijn er ook enkele interventies ontstaan gericht op plegers, zoals groepsbehandeling gericht op agressiehantering. Deels betreft het aanbod binnen gedwongen kaders (strafrechtelijk of familierechtelijk), deels interventies met een vrijwillig karakter binnen de GGZ (bijvoorbeeld Door het lint) (zie ook Lünemann, Hermens & Roeleveld, 2011). De gevonden interventies zijn vooral gericht op het bevorderen van reflectie op het eigen gedrag en de gevolgen voor anderen, en het voorkomen van agressie.

In enkele van de interventies voor individuele slachtoffers of plegers gaat ook enige aandacht uit naar de opvoeding en/of ontwikkeling van kinderen. Verder zijn sommige

interventies explicieter gericht op kinderen en op volwassenen als opvoeders. In de volgende subparagraaf gaan wij hier nader op in.

### *Aanbod voor kinderen en ouders als opvoeders*

Er zijn enkele interventies voor slachtoffers die naast empowerment ook aandacht hebben voor verbetering van de moeder-kind relatie en/of het vergroten van inzicht in het effect van partnergeweld op kinderen. Dat geldt ook voor een van de dadergerichte interventies, *Voor het te laat is*, waarin Afro-Caribische daders geleerd wordt hun kinderen het goede voorbeeld te geven.

Naast dit type interventies, waarbij de persoon van slachtoffer of dader centraal staat, zijn er een aantal interventies die (deels) gericht zijn op de steunbehoeften van jongeren, en ondersteuning van ouders (slachtoffer dan wel plegers) als opvoeders. Een tiental van de gevonden interventies beoogt zowel directe ondersteuning of behandeling van kinderen zelf als gelijktijdige begeleiding of behandeling van ouders in hun hoedanigheid van opvoeders. De leeftijdscategorie waarop deze interventies zich richten varieert, waarbij de spreiding over de jongste categorie, kinderen in basisschoolleeftijd en oudere kinderen ongeveer gelijk is.

Enkele interventies richten zich op lotgenotencontact voor tieners, andere betreffen cursussen of groepsbehandeling voor jongere kinderen. Het tiener-aanbod gaat gepaard met een oudercomponent bestaande uit enkele bijeenkomsten. *Herrie in huis* en *Als muren kunnen praten* zijn hier voorbeelden van. Bij het aanbod voor jongere kinderen is wat vaker sprake van een parallelaanbod van - evenveel - bijeenkomsten met ouders, of van deels gezamenlijke bijeenkomsten met kinderen én ouders. Voorbeelden zijn *Moeder-kind cursus*, *Kamil* en

*Let op de kleintjes.* Wat betreft de ouderbijeenkomsten staan vaak de thema's op het programma die ook met de kinderen of jongeren worden besproken, zoals schaamte, angst of de impact van het geweld op kinderen. Een enkele keer is sprake van psycho-educatie van ouders, of wordt opvoeding expliciet als thema benoemd. De communicatie tussen ouders en kinderen vormt nauwelijks een expliciet aandachtspunt, behalve in één interventie die zich ook richt op op 'oudermediation': het onder de aandacht van ouders brengen van het belang/de stem van het kind (*Kindspoor*). In de oudercomponent van de meeste interventies gaat het vrijwel steeds om moeders, of om de 'niet misbruikende ouder'. Eén interventie heeft beide ouders op het oog.

Er zijn - voor zover ons bekend - 17 systeemgerichte interventies van de grond gekomen met (enige) aandacht voor de kinderen en/of ouders als opvoeders. Daarin vormen het gezin als geheel of - soms - de bredere familie en (in)formele netwerken rond het gezin onderwerp van aandacht. Wat betreft de ouders gaat het in de meeste interventies zowel om het slachtoffer als de dader. De invalshoek bij de benadering van ouders als opvoeders en van kinderen wordt echter weinig gespecificeerd. Deze interventies betreffen in enkele gevallen eerste hulp of crisisopvang, bij andere gaat het om stoppen van het geweld of de-escalatie ervan, en weer andere zijn gericht op begeleiding, behandeling of eigen kracht van (de leden van) het gezin. Zo is er *De Aanpak*, bestaande uit drie fasen: motiveren, individuele hulp en systeemgerichte hulp, *Op de rails*, een ambulante intensieve gezinsbegeleiding en *Eerste Hulp Light bij huiselijk geweld*, een ambulante hulpaanbod in de vorm van korte, snelle interventies. *Signs of Safety* (Veilig opgroeien) is oorspronkelijk gericht op het stoppen van kindermishandeling door middel van een samenwerkingsrelatie met de ouders, maar wordt nu ook bij partnergeweld ingezet. Ook zijn er enkele specifiek voor migrantengroepen

ontwikkelde methodieken, zoals *Geweld en schaamte*, een integrale (familie)benadering van relatiegeweld.

Bij enkele systemische interventies wordt expliciet de bredere gemeenschap betrokken. Een voorbeeld is *En als het misgaat bel ik jou*, dat ouders verantwoordelijkheid wil bijbrengen voor de veiligheid van kinderen en omgevingssteun voor de laatsten wil genereren. Het *Community based program for battered women and their children* beoogt ondersteuning vanuit de community van (de eigen kracht van) vrouwen en kinderen, de laatsten door onder meer recreatieve activiteiten en hulp bij school.

Er zijn nog nauwelijks interventies ontwikkeld waarbij de opvoeding door vaders die dader zijn van partnergeweld de uitdrukkelijke focus is. Momenteel wordt *Caring dads*, een programma uit Canada, naar Nederland gehaald om deze lacune op te vullen.

We hebben geen interventies gevonden die expliciet betrekking hadden op steun van moeders en vaders bij de omgang na scheiding. Er zijn wel enkele omgangshuizen verspreid over Nederland<sup>4</sup>. Ook zijn er soms lokale initiatieven, bijvoorbeeld gelieerd aan een vrouwenopvang (Lünnemann, Smit & Drost, 2010). Moeders vinden het makkelijker gedeeld ouderschap aan te gaan als ze zich beschermd weten; als er na overtreding van afspraken, daadwerkelijk wordt opgetreden door een formele instantie.

---

4 Zie link: <http://www.echtscheiding-wijzer.nl/omgangsbegeleiding.html>.

## 4 *Aandachtspunten voor ondersteuning*

Moeders, kinderen en vaders die te maken hebben (gehad) met partnergeweld kunnen in principe voor verschillende problemen terecht bij steunbronnen om het gezin heen. Voor bescherming, praktische hulp, al dan niet bij een vlucht, psychische of emotionele steun. Gemeenten hebben daarbij een belangrijke rol vanuit de Wmo. De focus ligt in deze publicatie op hulp die volwassenen in hun *ouderrol* ondersteunt of sterkt, of kinderen helpt om te gaan met de gevolgen van het geweld tussen hun ouders: steun bij de opvoeding en ontwikkeling. Omdat de opvoeding zo sterk beïnvloed wordt door het al dan niet kunnen beëindigen van geweld, is ook aandacht besteed aan wat slachtoffers helpt of belemmert om daar hulp bij te zoeken.

Op het terrein van opvoedsteun, en breder, de zorg voor jeugd, hebben gemeenten vanuit prestatieveld 2 van de Wmo eveneens een bijzondere verantwoordelijkheid. In deze paragraaf bespreken wij belangrijke aandachtspunten voor gemeentelijk beleid gericht op (opvoedings)ondersteuning van moeders (slachtoffers), vaders (daders) en kinderen met een geweldsverleden.

### *Bewustwording van de invloed van het geweld op de opvoeding*

Tijdens de geweldsfase staan moeders vaak nog niet in contact met formele hulpverlening. Zij kunnen wel (enige) praktische

of emotionele steun ervaren van familie, buren of vrienden, al is deze beperkt door het taboe op partnergeweld, en op scheiding en alleenstaand moederschap in de informele kring van veel moeders. *Publiekscampagnes* en bijeenkomsten kunnen een rol spelen in het bespreekbaar maken van geweld in het gezin, en daarmee de deur openen naar een bredere ondersteuning van moeders vanuit hun familie en community. Langs deze weg kunnen vrouwen, hun partners en hun informele kring ook geattendeerd worden op de risico's van partnergeweld voor kinderen en hun opvoeding.

### *Professionele hulp bij de opvoeding*

Het is duidelijk dat opvoedingsondersteuning en ondersteuning van kinderen van groot belang is. Pedagogische professionals zullen expertise moeten opbouwen in het omgaan met vrouwen, mannen en kinderen die geweldservaringen achter de rug hebben. Professionalisering en training is hiertoe van belang. Daarbij is ook aandacht nodig voor cultuursensitiviteit van professionals en interventies, gezien de afstand die er is tussen vraag en aanbod waar het migrantengezinnen betreft (bijvoorbeeld Van den Broek, Kleijnen & Keuzenkamp, 2010).

De huisarts en de school (en het schoolmaatschappelijk werk), soms ook buurthuis of consultatiebureau, kunnen vanwege hun lage drempel belangrijke steunbronnen zijn voor opvoedondersteuning tijdens of na geweld, en ook de schakel vormen naar specifieke programma's voor ondersteuning en hulp voor kinderen en/of moeders. Ook preventieve 'psycho-educatie' van moeders of bijvoorbeeld cursussen relatievorming of weerbaarheid voor jongeren, om dominant of slachtoffergedrag te voorkomen, zijn nodig en kunnen langs deze kanalen georganiseerd worden.

## *Persoonlijke ondersteuning van moeders*

Tijdens en vaak ook nog na beëindiging van het geweld zijn moeders vaak zo bezig met hun eigen narigheid en gezondheidsproblemen dat zij niet goed in staat zijn tot zorg en opvoeding van de kinderen. Financiële problemen kunnen de moeders (en hun kinderen) eveneens belasten, terwijl zij door het wegvallen van de partner er nog meer alleen voor komen te staan. Het is van groot belang dat moeders niet alleen als opvoeders worden ondersteund maar ook omwille van henzelf. Zij behoeven zowel brede ondersteuning bij allerlei praktische zaken, als om hun persoonlijke leven weer op de rails te krijgen. Te beginnen in *blijfhuizen*, waar een goede begeleiding van moeders en kinderen, individueel en collectief, noodzakelijk is. Waar mogelijk zou daarbij wel de link kunnen worden gelegd met opvoedsteun; zodra moeders er aan toe zijn.

Ten tijde van het geweld kan het eenzijdig aansturen op echtscheiding door hulpverlenende instellingen een belemmering vormen om hulp bij de opvoeding of het beëindigen van de situatie te zoeken, vooral voor vrouwen in etnische groepen waar de druk hoog is om het huwelijk in stand te houden.

## *Inzet van informele steunbronnen*

Moeders zoeken eerst en vooral steun in informele kring, en pas in tweede instantie via formele kanalen. Na beëindiging van de relatie spelen informele steunbronnen dan ook een belangrijke rol, de familie voorop. Daarnaast kunnen lotgenotengroepen een rol spelen, ook via internet, evenals coaches of hulpverleners uit de eigen religieuze of etnische gemeenschap en zelforganisaties die dergelijk aanbod initiëren. Juist ook voor vrouwen en gezinnen die door hun geweldsverleden



in isolement zijn geraakt en nogal eens onbekend zijn met of wantrouwend staan tegenover formele hulpkanalen kan ondersteuning vanuit eigen netwerken en organisaties een laagdrempelig vangnet betekenen.

## *‘Eigen kracht’ en emancipatie*

Vrouwen die te maken kregen met partnergeweld ervaren vaak gebrek aan zelfvertrouwen, wilskracht en assertiviteit, eigenschappen die nodig zijn om zich te ontworstelen aan de dominantie van de man en zich weerbaarder op te stellen in relaties. Coaching kan vrouwen helpen de competenties te ontwikkelen die hun autonoom functioneren kunnen bevorderen. Ook ondersteuning bij de toeleiding naar school en werk kan van grote betekenis zijn voor vrouwen om niet terug te vallen in oude patronen. Voorts is ook het stimuleren van emancipatie van mannen nodig, in de zin van toename van hun empathische en zorgkwaliteiten, acceptatie van meer egalitaire verhoudingen met vrouw en kinderen en betrokkenheid bij de zorg en opvoeding.

Moeders willen voorkomen dat hun dochters later eveneens slachtoffer worden of hun zoons dader, en benadrukken in dit verband autonomie voor de eersten en respect en gelijkwaardigheid in relaties voor de laatsten. Er bestaat echter een duidelijke spanning tussen de emancipatoire doelen van de moeders en hun seksspecifieke opvoeding van dochters en zoons, evenals hun gebruik van fysieke bestraffing in de opvoeding. Ook van het voorbeeldgedrag van de partners kan een tegengestelde invloed uit gaan: de scheve rol- en machtsverhouding, de gewelddadigheid van de man en de onderdanigheid en het *pleasing* gedrag van de vrouw. Om moeders te ondersteunen bij de preventie van overdracht van geweld, moeten zij leren deze paradoxen te zien en ondersteuning

krijgen bij een meer emancipatoire en autoritatieve opvoeding. Daarbij is het wel van belang dat rekening wordt gehouden met hun percepties, mogelijkheden en context: voor sommige (communities van) moeders is emancipatie of een meer egalitaire communicatie met kinderen minder vanzelfsprekend of zelfs omstreden. Om doel te treffen moet opvoedingsondersteuning niet alleen gevoelig zijn voor de eventuele geweldsachtergrond van gezinnen, maar ook cultureel sensitief zijn, vertrekken vanuit de eigen probleemdefinities en oplossingsstrategieën van de betreffende moeders.

### *Rol van de vader in en na de geweldsperiode*

De betrokkenheid van de vaders-daders bij de kinderen, hun zorg en opvoeding is vaak zeer beperkt of negatief, ook na de verbreking van de relatie. Moeders voelen zich nogal eens klemgezet tussen het recht van vaders op omgang en hun verantwoordelijkheid voor de bescherming van de kinderen, die zich ongemakkelijk of onveilig voelen in de nabijheid van hun vader. Als omgang met de vader wel mogelijk is omdat de veiligheid is gewaarborgd, kan hulp en (betaalbare) mediation bij het voortzetten van de opvoeding door de ex-partners een belangrijke ondersteuning zijn. Mediation is alleen gewenst als het geweld wordt erkend en mensen in staat zijn tot zelfreflectie. Sterke controle is een aanwijzing dat mediation niet leidt tot een werkbare omgangsregeling (Beck & Raghavan (2010)). Het is in geval van scheiding na partnergeweld zaak dat goed onderzoek wordt gedaan naar de motieven van beide partners voor omgang, of weigering ervan, en naar de feitelijke gang van zaken bij de omgang.

Zoals geldt voor moeders, zou ook vaders geleerd moeten worden de consequenties van hun gedrag voor de kinderen in te zien en adequater gedrag te vertonen als potentiële

steunbron voor de moeder en opvoeder van de kinderen. Ondersteuning van de vaders als individu, bijvoorbeeld ten behoeve van verhoging van hun empathisch vermogen en agressieregulering, is minstens zo belangrijk.

### *Ondersteuning van kinderen tijdens en na geweld*

Als het gaat om bescherming van kinderen tijdens het geweld leggen moeders copingreacties aan de dag die contraproductief kunnen zijn, zoals het verdoezelen van de impact van het geweld voor de kinderen. Terwijl communicatie met kinderen als betrokkenen in de geweldssituatie hen kan helpen bij de verwerking, gebeurt dit weinig. Na het beëindigen van de relatie komt er wel meer ruimte voor, maar gaat dit moeders niet altijd gemakkelijk af. Hieraan zou in opvoedingsondersteuning aandacht moeten worden geschonken. Dit geldt ook voor vaders: het kan kinderen zeer helpen als zij hun verantwoordelijkheid als opvoeder nemen en met hen in gesprek gaan over het geweld.

## 5 *Condities voor ondersteuning*

In deze slotparagraaf bezien we in hoeverre de beschikbare interventies een antwoord bieden op de geconstateerde behoeften en welke lacunes er zijn. We eindigen met enkele bespiegelingen over condities voor ondersteuning aan gezinsleden die met relatiegeweld te maken hadden.

### *Lacunes*

In dit essay hebben we literatuur en praktijkbevindingen weergegeven. Daaruit valt af te leiden dat meerdere aangrijpingspunten van belang zijn bij het versterken van ouders en kinderen, speciaal voor ouders, in hun rol als opvoeder na een situatie van partnergeweld. De gemeente kan daar een rol in vervullen, zoals:

- Het bespreekbaar maken van relatiegeweld via publiekscampagnes en bijeenkomsten.
- Het organiseren van praktische zaken, waaronder de huisvesting, financiën, veiligheid van de gezinsleden.
- Het mobiliseren van informele steun voor alle gezinsleden.
- Opvoedhulp: ouders bewustmaken van gevolgen van geweld en de steun die kinderen nodig hebben, de huidige opvoeding stabiliseren door praktische tips, zelfreflectie en aandacht voor emancipatoir opvoeden.
- Ouders helpen samen op te voeden na een scheiding, helpen om te gaan met de ex-partner, ook bij conflicten.

- Ouders en kinderen als persoon versterken, toeleiden naar maatschappelijke participatie, helpen de geweldservaring te verwerken.
- Signalen opvangen en een luisterend oor hebben voor jeugdigen, dichtbij.

Het overzicht van interventies laat zien dat er nog maar weinig specifieke methodieken bestaan om ouders en jeugdigen tijdens of na partnergeweld te ondersteunen bij de opvoeding. Bij groepsaanpakken, gericht op empowerment van slachtoffers, wordt soms aandacht besteed aan opvoeding. Enkele aanpakken zijn specifiek gericht op de opvoeding. In het algemeen ontstaat er langzaamaan wel meer oog voor de gevolgen van partnergeweld voor kinderen en voor het belang van systemisch werken. Zo zijn er interventies voor jongeren met daarbij een oudercomponent. De vraag of en hoe de beschikbare interventies ook daadwerkelijk inspelen op de specifieke behoeften die ons onderzoek aan het licht heeft gebracht, is overigens niet goed te beantwoorden: daarop biedt de beschikbare documentatie onvoldoende zicht. Nog weinig aandacht is er voor vaders/daders als opvoeders, en voor het leren communiceren over het geweld met kinderen of met de ex-partner over de opvoeding.

## *Conditie voor ondersteuning*

Om de aandachtspunten te kunnen waarmaken, zijn enkele condities van belang. Deze overstijgen het terrein van opvoedingsondersteuning.

### ***Conditie 1 Investeren in kanteling jeugdbeleid***

Gemeenten staan op dit moment voor een transitie in de zorg voor de jeugd. Daarin ligt steeds meer nadruk op het

versterken van de eigen kracht van opvoeders en het versterken van de pedagogische civil society rondom jeugd en gezin. Hierin ligt een kans om opvoedsteun, ook bij geweld, beter en eerder te laten belanden bij betrokkenen. En om eigen krachten van burgers beter te benutten, een ander belangrijk doel, ook binnen de Wmo.

Om te zorgen dat moeders, vaders en kinderen gemakkelijk praten over geweld, is het allereerst nodig personen in informele netwerken en van professionele mede-opvoeders rond het gezin te mobiliseren en versterken. Vrijwilligers, sportcoaches, leerkrachten of mentoren op scholen hebben ondersteuning en training nodig om signalen op te pikken, het gesprek over dit soort moeilijke onderwerpen te voeren en vervolgens ook te weten naar wie zij kunnen doorverwijzen. Beroepskrachten bij wie formele opvoedsteun is belegd, hebben evengoed ondersteuning nodig. Zij moeten immers bij dit soort steunbronnen kunnen aansluiten zodat ze de vraag van ouders en jongeren helder boven tafel krijgen. Maar het gaat er ook om hoe ze lotgenotencontact via informele netwerken kunnen faciliteren en versterken, achter hun bureau vandaan komen en de wijken, scholen en verenigingen ingaan. Hoe kunnen ze met coaches, sleutelfiguren of hulpverleners uit gemeenschappen die het vertrouwen genieten van de gezinsleden, samenwerken om moeders, kinderen en vaders te laten profiteren van aanbod dat bij hen past? Het is daarbij belangrijk om het wantrouwen van moeders en de belemmeringen waar zij tegenaan lopen bij het zoeken naar steun, serieus te nemen. Evenals aandacht schenken aan beschermingskaders die moeders steunen en niet tegenwerken als zij hulp zoeken.

### ***Conditie 2 Bundelen van krachten***

Veel moeders staan er in de zorg en opvoeding van de kinderen grotendeels alleen voor - tijdens en ook na de periode van

geweld. Zij zijn gebaat bij een integrale aanpak, waarbij opvoedsteun wordt gebundeld met empowerment en steun bij financiën, huisvesting en opleiding of toeleiding naar maatschappelijke participatie. Juist maatschappelijke participatie kan moeders versterken als persoon en vrouw. Het kan een belangrijke bron van kracht zijn die hen kan helpen om de omgang met de ex-partner, de ondersteuning van kinderen en de opvoeding weer aan te kunnen. Nu is hulp aan kwetsbare alleenstaande moeders vaak versnipperd. Samenwerking tussen de domeinen participatie en zorg is niet vanzelfsprekend. Dit vraagt een regierol van gemeenten, en het samenwerken aan een gezamenlijke visie op de steun aan moeders in een kwetsbare situatie (Distelbrink, 2012). Binnen domeinen, niet alleen bij de opvoedsteun maar ook bij toeleiding naar maatschappelijke participatie, is de samenwerking met informele netwerken een aandachtspunt. Gelijkwaardigheid en het investeren in samenwerking zijn daarbij van belang.

Bijzondere aandacht zou moeten uitgaan naar het ontsluiten en koppelen van kennis en netwerken rond huiselijk geweld (waaronder partnergeweld) en die van opvoedondersteuning. Dat zijn de twee Wmo-beleidsterreinen die in deze studie samenkomen. Deze koppeling is nog niet vanzelfsprekend. Bij de CJG's ontstaat langzaam meer kennis over kinderen die te maken krijgen met een scheiding. Het aanbod daarvoor breidt zich uit. Ook neemt bij beroepskrachten in de preventieve sector de kennis over kindermishandeling en tijdige signalering ervan toe. Toch is de kennis over huiselijk geweld en opvoeding, en de ondersteuning van ouders en kinderen bij de omgang ermee, niet vanzelfsprekend. Hier dient meer op te worden geïnvesteerd. Andersom is het belangrijk dat bijvoorbeeld Steunpunten Huiselijk Geweld en de vrouwenopvang op de hoogte zijn van het opvoedaanbod, zodat zij adequaat doorverwijzen en samenwerken met CJG's.

### ***Conditie 3 Werken aan (culturele) sensitiviteit***

Tot slot is bij de interventies die worden ingezet, maatwerk van groot belang: werken met programma's die opvoedsteun laten passen bij wat moeders, vaders en kinderen met geweldservaringen nodig hebben, met steun die hen aanspreekt. Daarbij geldt dat programma's voor opvoedsteun vaak niet zijn doordacht voor of getoetst op de werking voor migrantenouders. Het is belangrijk te weten dat bij hen specifieke vragen en thema's kunnen leven, ook in relatie tot geweld, zoals wij hiervoor hebben geschetst. Bijvoorbeeld als het gaat om de plek van de (schoon)familie of attitudes ten aanzien van scheiding. Verder moeten vaders bereikt worden met opvoedsteun. Om hun bewustwording te bevorderen van de impact die geweld heeft - en de zwijgcultuur daaromheen - op moeders en kinderen, zijn specifieke aanpakken nodig. Doorgaans bereiken instellingen voor opvoedsteun vaders minder goed. Daarbij speelt mee dat dit vaak 'vrouwenbolwerken' zijn. Voor vaders die dader zijn is de afstand tot hulp nog veel groter. Initiatieven binnen migrantengemeenschappen kunnen ingangen bieden om vaders wel te bereiken (bijv. Pels, Ketner & Naber, 2011).



## *Literatuur*

Beck, C.J.A. & Raghavan, C. (2010). Intimate partner abuse screening in custody mediation: the importance of assessing coercive control. *Family Court review*. Vol. 48, nr. 3, p. 555-565.

Bent-Goodley, T. & Williams, O.J. (2007). Box: Fathers' Voices on Parenting and Violence. in: Edleson, J.L. & Williams, O.J. (Eds). *Parenting by men who batter. New directions for Assessment and Intervention*. Oxford: University Press.

Bouw, C., Merens, A., Roukens, K., & Sterkx, L. (2003). *Een ander succes. De keuzes van Marokkaanse meisjes*. Amsterdam/Den Haag: SISWO/SCP.

Broek, A. van den, Kleijnen, E., en Keuzenkamp, S. (2010). *Naar Hollands gebruik? Verschillen in gebruik van hulp bij opvoeding, onderwijs en gezondheid tussen autochtonen en migranten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

Dijkstra, S. (2000). *Met vallen en opstaan. Hoe vrouwen en mannen betekenis geven aan geweldservaringen*. Eburon: Delft.

Dijkstra, S. (2007). Beelden van ouderschap en mishandeling. Een caleidoscopische blik op posities. *Ouderschap en Ouderbegeleiding*, 10, (2), 142-160.

Distelbrink, M., m.m.v. E. Ponzoni (2012). *Beter samenwerken rond alleenstaande moeders. Een handreiking*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Draijer, N. (1988). *Seksueel misbruik van meisjes door verwanten: Een landelijk onderzoek naar de omvang, de aard, de gezinsachtergronden, de emotionele betekenis en de psychische en psychosomatische gevolgen*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Edleson, J.L. & Williams, O.J. (2007). *Parenting by men who batter. New directions for Assessment and Intervention*. Oxford: University Press.

Flikweert M., Lünemann, K.D. & Pels, T. (2011). *Inventarisatie interventies partnergeweld*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut

Levendosky, A.A, Lynch, S.M., Greeham-Bermann S.A. (2000) Motjhers perception of the impact of women abuse on their parenting. *Violence against Women*. Vol. 6 nr. 3, p. 247-271

Lünemann, K.D., Hermens, N. & Roeleveld, W. (2011). *Mannen over partnergeweld en vaderschap*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Lünemann, K.D., Ketner, S., & Mein, A. (2013). *Huiselijk Geweld: aanpakken met beleid. Hoe gemeenten hun aanpak van huiselijk geweld vormgeven en wat we ervan kunnen leren*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Lünemann, K.D., & Pels, T. (2013). *Gezinsgeweld van generatie op generatie en de invloed van geweld op opvoeding*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Lünemann, K., Smit, W., & Drost, L. (2010). *De methodiek Oranje Huis in uitvoering*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Mak, J., Steketee, M., & Schuur, W. van der (2013). *Moeders en hun kinderen over partnergeweld*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

- Metin, S., Krikke, H. & Simsek, J. (2006). *Huiselijke vrede. Allochtone mannen over huiselijk geweld, mannelijkheid en eer*. Stichting Ada Awareness.
- Mullender, A., Hague, G., Iman, U., Kelly, L., Malos, E. and Regan, L. (2002). *Children's perspectives on domestic violence*. London: Sage.
- Osofsky, J.D. (1999). The Impact of Violence on Children. *The Future of Children*, 9, (3), 33-49.
- Parke, R.D. (1996). *Fatherhood*. Cambridge: Harvard University Press.
- Pels, T. & Distelbrink, M. (2000). Opvoedingsondersteuning: vraag en aanbod. In: Pels, T. (ed.). *Opvoeding en integratie. Een vergelijkende studie van recente onderzoeken naar gezinsopvoeding en pedagogische afstemming tussen gezin en school*, (p. 172-204). Assen: Van Gorcum.
- Pels, T., & De Gruijter, M. (2006). *Emancipatie van de tweede generatie. Keuzen en kansen in de levensloop van jonge moeders van Marokkaanse en Turkse afkomst*. Assen: Van Gorcum.
- Pels, T., Ketner, S., & Naber, P. (2012). *Een vader is meer dan 100 meesters: Versterken van vaderschap in Amsterdam*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut/Kenniswerkplaats Tienplus.
- Pels, T., Lünemann, K.D. & Steketee, M. (Red.) (2011). *Opvoeden na partnergeweld. Ondersteuning van moeders en jongeren van diverse afkomst*. Assen: Van Gorcum.
- Plemper, E. (2004). *Update daderhulpverlening in Nederland. Inventarisatie van hulpaanbod en preventie voor plegers van seksueel en huiselijk geweld*. Utrecht: Transact.
- Pynoos, R.S., Steinber, A.M., & Piacentini, J.C. (1999). A developmental psychopathology model of childhood traumatic

stress and intersection with anxiety disorders. *Biological psychiatry*; 46 (11), 1542-1554.

Radford, L., & Hester, M. (2006). *Mothering through domestic violence*. London/Philadelphia: Jessica Kingsley Publications.

Rensen, P., Van Arum, S., & Engbersen, R. (2008). *Wat werkt? Een onderzoek naar de effectiviteit en de praktische bruikbaarheid van methoden in de vrouwenopvang, maatschappelijke opvang en opvang voor zwerfjongeren*. Utrecht: Movisie.

Sullivan, C., & Alexy, C. (2001). *Evaluating the Outcomes of Domestic Violence Service Providers*. Harrisburg, PA: VAWnet.

Yerden, I. (2008). *Families onder druk. Huiselijk geweld in Marokkaanse en Turkse gezinnen*. Amsterdam: Van Gennep.

Yerden, I. (2010). *Schaamte en strategisch handelen. Opvoeding in Turkse en Marokkaanse gezinnen*. Amsterdam: Van Gennep.

Overzicht interventies: [http://www.verwey-jonker.nl/jeugd/publicaties/gezin/opvoeden\\_na\\_partnergeweld](http://www.verwey-jonker.nl/jeugd/publicaties/gezin/opvoeden_na_partnergeweld)

## *Bijlage Gebruikte onderzoeken*

Voor dit essay vormden twee studies een belangrijke bron. De eerste betreft een kwalitatief onderzoek onder 100 moeders en 84 jongeren. Ongeveer de helft van de jongeren is kind van een van de geïnterviewde moeders. De rest komt uit andere gezinnen. De moeders maakten partnergeweld mee, de kinderen geweld tussen hun ouders of verzorgers. De ernst en duur van het geweld varieerde daarbij. Voor het onderzoek is bewust gezocht naar moeders en jeugdigen van diverse etnische achtergronden. Van de moeders was een kleine minderheid autochtoon-Nederlands (14 moeders). De overige moeders waren van Antilliaanse (19), Marokkaanse (18), Turkse (15), Hindostaans-Surinaamse (15), Afro-Surinaamse (7), Kaapverdiaanse (5) of overige herkomst (7). Bij de jongeren was de verdeling over etnische groepen ongeveer vergelijkbaar. Moeders en jongeren zijn in een semi-gestructureerd interview afzonderlijk bevraagd over onder andere de beleving, opvoeding, steunbehoeften en ervaren steun in de periode van partnergeweld en de periode erna. Dit gebeurde door een multi-etnisch samengesteld team van getrainde interviewers, waar nodig in de eigen taal van de respondent. De respondenten werden geworven via diverse kanalen, zowel migrantenzelforganisaties als formele hulpinstellingen en persoonlijke netwerken van interviewers, in de vier grote steden. De resultaten zijn beschreven in de publicatie 'Opvoeden na partnergeweld' (Pels, Lünemann & Stekete, 2011).

De tweede bron is een kwalitatieve verkennende studie onder 26 vaders die dader en/of slachtoffer waren van partnergeweld. De onderwerpen en wijze van bevragen waren vergelijkbaar met die in het moederonderzoek. De vaders zijn geboren via instellingen en zijn van Turkse (8), Marokkaanse (7), Surinaamse/Antilliaanse (3) en Nederlandse (8) herkomst (Lünnemann, Hermens & Roeleveld, 2011).

## Colofon

Dit betreft een publicatie die uitkomt binnen het VWS-programma "Beter in Meedoen". Dit meerjarige programma is gericht op de vernieuwing en kwaliteitsverbetering van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). Meer informatie over dit programma kunt u vinden op de website: [www.invoeringwmo.nl](http://www.invoeringwmo.nl)

Opdrachtgever	Ministerie van VWS Programma "Beter in Meedoen"
Auteurs	Dr. M.J. Distelbrink Dr. T.V.M. Pels Dr. A. Nanhoe
Redactie	Prof. dr. J.C.J. Boutellier Drs. G.J.J. Nederland Dr. M.M.J. Stavenuiter
Omslag Uitgave	Ontwerppartners, Breda Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 E <a href="mailto:secr@verwey-jonker.nl">secr@verwey-jonker.nl</a> I <a href="http://www.verwey-jonker.nl">www.verwey-jonker.nl</a>

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:  
<http://www.verwey-jonker.nl/wmoinnovatiebank>.

ISBN 978-90-5830-551-0

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2013.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld. The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.



## *Essay*

Gemeenten hebben vanuit de Wmo een belangrijke taak bij de aanpak van huiselijk geweld en het ondersteunen van gezinnen. Dit essay biedt handvatten voor het combineren van deze beide verantwoordelijkheden.

De auteurs presenteren onderzoeksbevindingen over geweld tussen ouders. De kinderen en de opvoeding kunnen lijden onder dit soort geweld. Dat kan zelfs van generatie op generatie overgaan. Die kans wordt kleiner als kinderen goed worden begeleid. Hoe kunnen gemeenten de moeders, vaders en kinderen beter ondersteunen om met de gevolgen van dit soort geweld om te gaan? Welke aangrijppunten en condities zijn belangrijk? Dit essay geeft hierop antwoorden.

Het is onderdeel van een reeks praktijkgerichte publicaties over relatiegeweld en de gevolgen daarvan voor de opvoeding. De belangrijkste bron hiervoor vormen interviews met moeders en jongeren die het meemaakten.

[www.verwey-jonker.nl/wmoinnovatiebank](http://www.verwey-jonker.nl/wmoinnovatiebank)

